

„ISTORIJA I ISTORIKI” *

Wszystko zaczęło się w 1965 r. wraz z wydaniem zbioru artykułów z zakresu historiografii. Następny ukazał się już w 1966 r. z podtytułem: *Historiografija istorii powszechnej*¹. W 1970 r. zapadła decyzja publikowania rocznika. Tytułu nie zmieniono, zaznaczono jedynie w podtytule: „Rocznik historiograficzny”². I właśnie od tegoż 1970 r. liczy się ciągłość wydawnictwa, choć ten ukazał się w istocie dopiero w 1972 r. Dotyczy on w całości problematyki leninowskiej. Część artykułów traktuje o metodologii: W. Iwanow poświęcił swe rozważania kwestii odzwierciedlenia historii i współczesności w pracach Lenina³, skupiając uwagę na okresie klasycznego imperializmu rosyjskiego. Autor analizuje artykuły Lenina z prasy partyjnej, rozważając narastającą i opadającą falę rewolucyjną i zmieniającą się zadania partii. Tłumaczy m. in., dlaczego Lenin występował przeciw bojkotowi III Dumi Państwowej. Stanowisko i twierdzenia Lenina przeciwstawił Iwanow poglądom mieniszewików (zwłaszcza likwidatorów) oraz przywódców liberałów (głównie Pawła Milukowa).

B. Mogiłnicki zaprezentował nie mniej ciekawy temat — metody analizy klasowej wydarzeń historycznych — głównie sprzed Rewolucji Październikowej — w pracach Lenina⁴. Ukazuje przede wszystkim wskazania Lenina odnośnie do szkód, jakie wyrządza kierowanie spojrzenia wstecz, nie zaś ku przyszłości. Artykuł Mogiłnickiego nie tyle jest dziełem metodologicznym, ile raczej analitycznym.

W. Farsobin rozpatruje zagadnienie heurystyki źródłoznawczej w pracach Lenina⁵. Ze względu na brak ścisłych metod heurystyki Autor zajmuje się raczej krytyką istniejących ustaleń niż pozytywnymi przykładami. Takie ujęcie ma swą wartość, gdyż pozwoliło Farsobinowi ujawnić — choć ostrożnie — źródła słabości koncepcyjnych i metodologicznych dość licznej grupy prac, które umownie nazwać by można apologetycznymi: m. in. P. Bierkowa, M. Warszawczika, B. Litwaka, W. Strielskiego, A. Pronsztiejna, L. Dierbowa. Głównym obiektem krytyki jest wycinanie materiałów archiwalnych, stosowana przez wymienionych autorów.

Wspomnieć też trzeba o dwóch artykułach: H. Aleksiejewej, *Lenin o nauce historii i jej zadaniach w warunkach dyktatury proletariatu*⁶, oraz W. Gorbunowa,

* „Istorija i istoriki. Istoriograficzeskij jeżegodnik” red. M. Nieczkina, Izd. „Nauka”.

¹ *Istorija i istoriki. Istoriografija wsieobszcziej istorii. Sbornik statiej*, Moskwa 1966, ss. 400.

² „Istorija i istoriki. Istoriczeskaja koncepcija W. I. Lenina. Metodologija. Łaboratorija. Istoriograficzeskij jeżegodnik” 1970, Moskwa 1972, ss. 568.

³ W. W. Iwanow, *Istorija i sowniennost’ w trudach W. I. Lenina*, ib. s. 7—29.

⁴ B. G. Mogiłnicki, *Metod klassowego analiza istoriczeskich sobytij w trudach W. I. Lenina*, ib. s. 30—55.

⁵ W. W. Farsobin, *Opyt izuczenija prijomow istocznikowiedczeskoj ewristiki w trudach W. I. Lenina*, ib. s. 84—96.

⁶ G. D. Aleksiejewa, *W. I. Lenin ob istoriczeskij naukie i jejo zadaczach w ustowijach diktatury proletariata*, ib. s. 56—83.

Leninowska, metoda badania prawidłowości walki wewnątrzpartyjnej w dziejach KPZR⁷. Osią pierwszego jest stwierdzenie, że „Lenin ujmował naukę historii nie tylko jako podstawę do odkrywania i badania ogólnych prawidłowości rozwoju społecznego, ale i jako siłę aktywną, przekształcającą, pomagającą w poznaniu i prawidłowej ocenie współczesnych wydarzeń i zjawisk, w określeniu perspektyw rozwoju”⁸. Gorbunow skupił uwagę na okresie sprzed I wojny światowej i za Leninem określił cztery główne formy rosyjskiego oportunisty: „ekonomizm”, mieniszewizm, likwidatorstwo i socjalszowinizm, na ich tle zaś zarysował tezę Lenina o dwóch nurtach w rosyjskiej socjaldemokracji.

Interesującym zamierzeniem jest artykuł I. Mironowej i A. Jucht o powstaniu pracy Lenina, *Prześladowcy ziemstw a Hannibalowie liberalizmu*¹⁰. Artykuł ten miał ukazać, jak broszura Lenina skierowana przeciw jednemu przedstawicielowi liberalizmu (szło o przedmowę Piotra Struwego do wydanej przezeń tajnej zapiski Sergiusza Wittego¹¹) okazała się trafną krytyką całego liberalizmu.

Historyka polskiego w omawianym roczniku zainteresuje z pewnością szkic I. Jaźborowskiej o zagadnieniach polskich w dziełach Lenina¹². Jak w większości swych prac i tu wyszła Autorka od rozbieżności Róży Luksemburg i Lenina na temat niepodległości Polski¹³. Umiejętnie też zreferowała poglądy Kautsky'ego, Mehringa i Parvusa formułowane w polemice z Luksemburg, powołała się na stanowisko Marksa, Engelsa, Czernyszewskiego i innych wybitnych teoretyków. To właśnie osadzenie zagadnienia w głównym nurcie ówczesnych dyskusji, przywołanie argumentów różnych obozów politycznych jest mocną stroną artykułu, natomiast u Autorki tak świetnie władającej językiem polskim dziwi nieco skromnie wykorzystana literatura polska.

Kolejny, drugi tom rocznika¹⁴ zawiera szeroki zakres zagadnień. Otwiera go studium H. Aleksiejewej o problemach teoretycznych w historiografii radzieckiej w pierwszym dziesięcioleciu jej istnienia¹⁵. Sporo miejsca poświęcono w nim sprawom periodyzacji, ciekawsze jednak i płodniejsze wydają się fragmenty referujące dyskusje lat trzydziestych wokół pojęcia „formacja społeczno-ekonomiczna”. Autorka podkreśla, że historycy radzieccy dopiero uściślali terminologię (np. pojęcie

⁷ W. W. Gorbunow, *Leninskij metod issledowanija zakonomiernostiej wnutri-partijnoj bor'by w istorii KPSS*, ib. s. 97—125.

⁸ Aleksiejewa, o. c. s. 63.

⁹ Gorbunow, o. c. s. 116.

¹⁰ I. A. Mirnowa, A. I. Jucht, *K istorii raboty W. I. Lenina „Goniteli ziemstwa i Annibały litieralizma”* ib. s. 128—63.

¹¹ S. Ju. Witte, *Samodierżawie i ziemstwo*, Sztuttgart 1901. Następne wydania: Sztuttgart 1903 (z podwójną przedmową Struwego), Sankt-Pietierburg 1908 (z przedmową mieniszewika Mikołaja Czerewanina), Sankt-Pietierburg 1914 (pt. *Po powodu nieprzyatności zakonow gosudarstwiennoj żyzni*), to ostatnie opublikował sam Witte (por. Mironowa, Jucht, o. c. s. 128).

¹² I. S. Jaźborowska, *Problemy istorii Polszy w trudach W. I. Lenina*, ib. s. 470—98.

¹³ Ib. s. 470—6. Ważniejsze prace Jaźborowskiej na ten temat: *Róža Luksemburg i sowriemionnyje protivniki leninizma*, „Raboczij klass i sowriemionnyj mir” 1971, nr 1; „Sprawa robotnicza” i formirowanie idiejno-politiczeskich pozicij Rozy Luksemburg, „Sowietskoje sławianowiedienije” 1971, nr 2; *Problema rusko-polskiego riwolucyjonnogo sojuza u W. I. Lenina i polskich socyał-diemokratow*, „Sowietskoje sławianowiedienije” 1970, nr 2; *Razrabotka W. I. Leninym princypa prawa nacyj na samoopriedielenije i odnoszenije k niemu SDKPiL (dofiewralskij pieriod)* [w:] *Lenin i Polsza, Moskwa 1970; Roza Luksemburg i kołonialnyj wopros*, „Narody Azii i Afriki” 1971, nr 2; *W. I. Lenin i wopros o niezawisimosti Polszy*, „Sowietskoje sławianowiedienije” 1968, nr 5; *Idiejnoje razwitiije polskiego riwolucyjonnogo raboczego dwiżenija* (koniec XIX — pierwaja czetwert' XX w.), Moskwa 1973.

¹⁴ „Istorija i istoriki” 1971, Moskwa 1973.

¹⁵ G. D. Aleksiejewa, *Iz istorii razrabotki teorieticzeskich problem w sowiet-skoj istoriczeskoj naukie* (20-je — naczało 30-ch godow XX w.), ib. s. 5—25.

„formacja” uznawano jeszcze za synonim „sposobu produkcji”, „formy gospodarczej”) ¹⁶. Wybija też rolę monografii o tzw. azjatyckim sposobie produkcji Sergiusza Dubrowskiego, który wyróżnił dziesięć sposobów produkcji znanych w dziejach: gospodarka w czasach społeczności pierwotnej, patriarchy, niewolnictwa, feudalizmu, gospodarka pańszczyźniana, drobnotowarowa, kapitalistyczna, w epoce przejściowej od kapitalizmu do socjalizmu (epoka dyktatury proletariatu), gospodarka socjalistyczna i w epoce światowego komunizmu ¹⁷. Na tym tle przypomniła Autorka dyskusję — nader ciekawą metodologicznie — o tzw. socjologii genetycznej (historii rozwoju form społecznych) ¹⁸, której materiały publikowano w piśmie „Istoriik-marksist”. Na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych — podkreśla Aleksiejewa — w gwałtownych polemikach przełamano rozpowszechnione ujęcia „bucharinowsko-bogdanowowskie” (m. in. przesadne uwypuklenie roli zjawisk ekonomicznych lub socjologicznych, mechaniczyczne ujmowanie rozwoju dziejów). Zdaniem Autorki, wtedy właśnie kształtowały się ideowe i metodologiczne podstawy warsztatu historyków radzieckich. Rysem charakterystycznym owych dysput był udział w nich — poza historykami — etnografów, archeologów i orientalistów ¹⁹.

W trzecim tomie rocznika wyróżniają się dwa artykuły: I. Niekrasowej, *Historiograficzny zarys głównych zagadnień elektryfikacji w ZSRR* oraz W. Lelczuka o industrializacji ²⁰. Niekrasowa omówiła najważniejsze dotąd wydane pozycje poświęcone elektryfikacji, poczynając od znanej broszury Iwana Skworcowa-Stiepanowa ²¹, napisanej zresztą z inicjatywy i na polecenie Lenina. Wzorem tej i innych prac o elektryfikacji z lat dwudziestych Autorka położyła nacisk na rolę elektryczności w tworzeniu nowej techniki, formowanie nowych stosunków społecznych, wpływ na przemiany społeczne i historyczne.

Artykuł Lelczuka nawiązuje do wcześniejszego jego zarysu bibliograficzno-historiograficznego ²². Do połowy lat pięćdziesiątych, tj. do wielkiej dyskusji o periodyzacji dziejów społeczeństwa radzieckiego, lata 1926—29 określano mianem okresu socjalistycznej industrializacji. Po raz pierwszy zaprzeczyli temu w 1954 r. I. Bierchin i M. Kim, a po nich uczestnicy dyskusji w latach 1955—56 ²³. Wysłunięto koronny zarzut: dlaczego proces uprzemysłowienia zamykać w ramach 1926—29, skoro w rzeczywistości trwał o wiele dłużej. Lelczuk jest zwolennikiem tezy — tu przechodzimy do innego ważnego zagadnienia — że Rosja carska osiągnęła średni stopień rozwoju ekonomicznego ²⁴. Sprawa ta miała i ma nadal kapitalne znaczenie, gdyż takie lub inne ustalenie rzutuje na określenie pozycji wyjściowych nie tylko samego przemysłu, ale np. ruchu chłopskiego, sytuacji wsi. Rozważania te odnoszą się m. in. do polemiki Autora z występującym u niektórych badaczy radzieckich mniemaniem, jakoby w różnych rejonach i republikach początki uprzemysłowienia socjalistycznego sięgały 1918 r. Autor przeciwstawia się temu ²⁵. Jeżeli — twierdzi

¹⁶ Ib. s. 10 n.

¹⁷ Ib. s. 11. S. M. Dubrowski, *K woprosu o suszcznosti „azjatskogo” sposobu proizwodstwa, feodalizma, kriepostniczestwa i torgowego kapitalizma*, Moskwa 1929, s. 17—9.

¹⁸ Aleksiejewa, *Iz istorii razrabotki*, s. 175 n.

¹⁹ Ib. s. 21.

²⁰ I. M. Niekrasowa, *Osnownyje aspekty elektrifikacji SSSR w sowietskij istoriografii*, „Istorija i istoriki” 1972, Moskwa 1973, s. 5—19; W. S. Lelczuk, *Sowietskije istoriki o naczalnych rubieżach socyjalistycznej industrializacji SSSR*, ib. s. 20—39.

²¹ I. I. Stiepanow, *Elektrifikacija RSFSR w swiazi s pieriechodnoj fazoj mirowogo choziajstwa*, Moskwa 1923.

²² W. S. Lelczuk, *Izuczenije socyjalistycznej industrializacji w 1926—1934 gg.* [w:] *Istorija i istoriki*, Moskwa 1965.

²³ Tenże, *Sowietskije istoriki o naczalnych rubieżach*, s. 21.

²⁴ Ib. s. 25.

²⁵ Ib. s. 37.

— uprzemysłowienie w ZSRR zaczęło się w latach 1926—29, to nie można mówić, że w jakiegokolwiek republice lub rejonie zaczęło się wcześniej²⁶. Stanowisko Lelczuka zgodne jest z oficjalnymi ustaleniami i jeśli czegoś mu brak, to chyba tylko koniecznej precyzji: ścisłego rozgraniczenia takich pojęć, jak polityka państwa w danej kwestii, ustalenie jej zasad, realizacja założeń, akumulacja środków materialnych. Jeżeli zaś początki pewnych gałęzi przemysłu sięgają połowy lat dwudziestych, to zmiany strukturalne przemysłu i myśli je inspirowanej można chyba wywieść — w jakiejś przynajmniej mierze — z okresu wcześniejszego.

Dobrym uzupełnieniem powyższej pozycji, choć dotyczącym problemu cząstkowego, jest artykuł M. Jefriemienkova o uprzemysłowieniu i kolektywizacji Uralu²⁷. Takie wspólne ujęcie zagadnienia industrializacji i kolektywizacji wydaje się lepsze niż traktowanie ich oddzielnie. Jak wykazały doświadczenia ZSRR, nie można tam było dokonać uprzemysłowienia (przynajmniej w tempie i postaci zaplanowanej) bez kolektywizowania wsi i odwrotnie, pewne trudności w realizowaniu akcji masowego współdzielczania wsi wynikały m.in. z niedostatecznego jeszcze stopnia rozwoju przemysłu.

Artykuł Jefriemienkova może służyć za wzór szkiców o poszczególnych regionach zamieszczanych w fachowych pismach radzieckich. Autor w dotychczasowej literaturze przedmiotu wyróżnia następujące wątki tematyczne: budowa poszczególnych wielkich uralskich zakładów przemysłowych, historia współzawodnictwa pracy, od którego zaczęto badania dziejów klasy robotniczej na Uralu, powstanie wielkich uralskich ośrodków przemysłowych (m.in. Swierdłowska), organizacji partyjnych. Dzięki pracom syntetycznym zaczęto badać takie problemy, jak przesłanki masowej kolektywizacji na Uralu, stosunki społeczne, ekonomiczne i strukturalne klasową wsi uralskiej po kolektywizacji, wreszcie podjęto różne tematy cząstkowe, np. praca najemna, zasięg dzierżawy rolnej. Autor podkreśla znaczenie wyników konferencji naukowych, które częstokroć wytyczały kierunki badań, prezentowana zaś podczas obrad krytyka wielu aktualnych ujęć i ustaleń badawczych pozwalała w nowy sposób naświetlać i analizować problemy²⁸; wyróżniły się tu trzy konferencje na tematy agrarne: w Swierdłowsku w 1963 r., w Kurganie w 1965 i 1968 r.

W czwartym i ostatnim tomie rocznika²⁹ na czoło wysuwa się rozprawa T. Ignatienki o roli Akademii Komunistycznej w poznaniu dziejów klasy robotniczej w ZSRR³⁰. Autor zajął się osiągnięciami sekcji do badania historii proletariatu ZSRR w Instytucie Historii Akademii Komunistycznej. Nie ograniczył się zresztą do referowania — choćby krytycznego — ustaleń literatury przedmiotu, ale posiłkował się też materiałem archiwalnym. Według niego sekcja zajmowała się takimi zagadnieniami, jak rola związków zawodowych, dzieje poszczególnych zakładów przemysłowych (dzięki czemu można było przystąpić do opracowania historii klasy robotniczej w ZSRR³¹), zbierano i opracowywano autobiografie działaczy, dokumenty archiwalne, wspomnienia. Szczególne znaczenie miało opracowanie zasad metodologicznych publikowanych prac oraz powołanie w środowiskach robotniczych grup współdziałania³². Dzięki wszechstronności akcji, sekcja faktycznie zapoczątkowała badania nad dziejami radzieckiej klasy robotniczej na wielką skalę.

²⁶ Ib. s. 38.

²⁷ N. W. Jefriemienkow, *Niekotoryje problemy industrializacyi i kollektiwizacyi Urala w sowietskoi istoriczeskoj literaturie*, ib. s. 40—56.

²⁸ Ib. s. 55.

²⁹ „Istorija i istoriki”, 1973, Moskwa 1975, ss. 367.

³⁰ T. A. Ignatienko, *Izuczenije istorii raboczego klasa SSSR (1929—1935 gg.)*, ib. s. 5—32.

³¹ Ib. s. 26.

³² Ib. s. 19, 25.

Innego kręgu zagadnień dotyczy artykuł M. Romanowskiego: wypadków lipcowych 1917 r.³³ Autor dokonał w nim krytycznej analizy historiografii problemu. W niektórych np. pracach z lat dwudziestych dostrzegł słabości warsztatu, gdy ich autorzy zamiast analizy zamieszczali obszerne cytaty z dokumentów lub prasy współczesnej³⁴. Romanowski starał się ujawnić cechy charakterystyczne historiografii problemu w każdym okresie. Każdy z nich poszerzał krąg zagadnień, pogłębiał aktualny dorobek. Obecny stan charakteryzuje wszechstronność naświetlenia wydarzeń lipcowych, traktowanie ich jako elementu całego procesu rozwijającej się rewolucji, wykorzystanie wielkiej ilości materiałów archiwalnych³⁵.

Zasygnalizowane artykuły wydają się najciekawsze w dotychczasowych rocznikach. Nie znaczy to, że wyczerpują ich listę. Można by tu dorzucić jeszcze przykłady ogólnych i interesujących szkiców Ju. Polewoja o rozwoju poglądów historycznych Lenina, Ju. Kirjanowa o leninowskich analizach położenia ekonomicznego proletariatu rosyjskiego, W. Polikarpowa o początkach wojny domowej w Rosji, G. Kumaniowa o kolejnictwie radzieckim w latach II wojny światowej, S. Kasztanowa o historiografii pańszczyzny w Rosji, Ju. Kritskiego o wykorzystaniu listów historyków jako źródła badań³⁶.

Inne artykuły, szkice i materiały „Istorij i istorikow” można ująć w kilka grup tematycznych.

I tak osobną grupę stanowią rozprawy analityczne. A. Ałatorcewa zajęła się czasopismem „Istoriik-marksist”³⁷. Jest to studium prasoznawcze, choć nie pomija też problemów politycznych. Sporo miejsca udzielono charakterowi i działalności Towarzystwa Historyków-Marksistów (utworzone w odpowiedzi na apel XIV Konferencji WKP(b) z kwietnia 1925 r.). Omawiane czasopismo było organem prasowym Towarzystwa. Głównym inicjatorem założenia Towarzystwa i autorem statutu był znany działacz bolszewicki Sergiusz Gusiew (Jakub Drabkin), a wśród aktywistów wyróżniali się m.in. historyk Izaak Minc, Michał Pokrowski, Aleksy Szestakow, Grzegorz Zajdel, Grzegorz Friedland („Cwi”), Piotr Gorin („Szolęm”). Ałatorcewa zanalizowała szczegółowo działalność Towarzystwa; podała liczbę członków (według lat), częstotliwość obrad sekcji i zebrań ogólnych³⁸. W konkluzji stwierdza, iż najbardziej ożywione były obrady w 1929 r., a w 1932 r. działalność Towarzystwa wyraźnie wygasła³⁹. W analizie prasoznawczej rozpatrzono m.in.: wysokość nakładów pisma, strukturę według poszczególnych działów, dano charakterystykę tematyki za lata trzydzieste (do 1941 r.)⁴⁰.

Również prasoznawczo ujęty jest szkic J. Kritskiego o piśmie „Gołos minu-

³³ N. W. Romanowski, *Istoriografija ijulskich sobytij 1917 g. w Pietrogradie*, ib. s. 33—54.

³⁴ Ib. s. 36 n.

³⁵ Ib. s. 47.

³⁶ Ju. Z. Polewoj, *Stanowlenije istoriczeskich wzgladov W. I. Lenina*, „Istorija i istoriki” 1970, s. 164—91; Ju. I. Kirjanow, *Leninskij analiz ekonomiceskogo położenija proletariata Rossii*, ib. s. 192—222; W. D. Polikarpow, *Naczalnyj pieriod graždanskoi wojny w Sowietskoj Rossii w swietie proizwiedienij W. I. Lenina*, ib. s. 420—69; G. A. Kumaniow, *Wielikaja Otieczestwiennaja wojna i železnodorożnyj transport SSSR (Istoriografija problemy)*, ib. 1971, s. 26—44; S. M. Kasztanow, *K istoriografii krieppostnogo prawa w Rossii*, ib. 1972, s. 126—41; Ju. M. Kritski, *Epistolarnyje nasledije istorikow, kak istoriograficzeskij istocznik (sieriedina XX w. — 1917 g.)*, ib. 1973, s. 85—112.

³⁷ A. I. Ałatorcewa, *Żurnal „Istoriik-marksist” — organ Obszczestwa istorikow-marksistow i Instituta istorii Komakadiemii* (cz. 1), ib. 1971, s. 45—90; tejsze *Struktura i osnovnyje naprawlenija diejatielnosti žurnala „Istoriik-marksist” (1926—1941 gg.)* (cz. 2), ib. 1972, s. 57—77.

³⁸ Ałatorcewa, *Żurnal „Istoriik-marksist”*, s. 50 n.

³⁹ Ib. s. 51.

⁴⁰ Ałatorcewa, *Struktura i osnovnyje naprawlenija*, s. 60, 63.

szego"⁴¹, redagował je ludowy socjalista Sergiusz Mielgunow. W historiografii radzieckiej „Głos minuwszego” określa się mianem reprezentanta idei liberalno-narodnickich. W szkicu Kritskiego przeważa analiza zawartości artykułów, znacznie mniej mówi się o strukturze czasopisma. Mimo sprzeczności wewnętrznych w redakcji, przed Rewolucją Październikową czasopismo skupiało sporą grupę postępców i lewicowców (m. in. młodzi historycy W. Piczeta, S. Walk, E. Tarlé, znany wówczas już M. Pokrowski, zesłaniec polityczny W. Krutowski), publikowali zaś tak znani autorzy, jak Dymitr Mereżkowski, Mikołaj Czajkowski, Aleksander Kiewsewetter. Zdaniem Kritskiego, po Rewolucji Październikowej czasopismo wyraźnie obniżyło poziom: poprzednio reagowało na współczesność, współpracowali z nim przedstawiciele różnych warstw inteligencji, po 1917 r. publikowano już tylko artykuły i notatki o mniejszym ciężarze gatunkowym, wyraźnie zawęził się krąg autorów, uwagę poświęcano głównie dziejom partii eserowców i carskiej ochrony, ale nie ukazał się ani jeden artykuł o ruchu robotniczym⁴². Czasopismo z tego okresu — stwierdza Autor — można ochrzcić mianem wziętym z repertuaru jego współpracowników: „Odchodzący” lub za Leninem: „Martwe siły”.

Nader cenną pozycję w tej grupie stanowi zarys historii znanego czasopisma „Krasnyj archiw” G. Machnowej⁴³. Jest to w istocie pierwszy szkic dziejów tego pisma, wykorzystujący przede wszystkim materiały archiwalne. Znalazły się w nim podstawowe dane: liczba numerów, wysokość nakładu, informacje o wydawcach i redakcji⁴⁴. Większą część artykułu wypełnia analiza materiałów opublikowanych oraz przygotowanych do druku, które nie ukazały się jednak w związku z zawieszeniem publikacji po agresji Niemiec hitlerowskich na ZSRR.

W osobną grupę można wydzielić artykuły o tematyce zagranicznej. Pominie my tu wymienioną rozprawę I. Jaźborowskiej. Z problemów ogólnych — wspomnieć należy artykuł L. Holmana o wypowiedziach Lenina na temat dziejów myśli marksistowskiej w XIX w., M. Barga — zarys historiograficzny koncepcji zachodnioeuropejskich (głównie niemieckich) pochodzenia wolnych chłopów w wiekach średnich, wreszcie rozprawkę G. Kieselsteina na temat stosunku rosyjskiego monarchisty, profesora Uniwersytetu Moskiewskiego Borysa Cziczerina do myśli politycznej antyku⁴⁵. Na temat zagadnień dotyczących poszczególnych krajów znaleźć można artykuł E. Spiwakowskiego poświęcony odzwierciedleniu niektórych problemów historii Rumunii w dziełach Lenina, krótki zarys francuskiej historiografii koalicyj antyhitlerowskiej W. Rykałowa, artykuł L. Łaptiewej o postępowym nurcie w rosyjskiej historiografii ruchu husyckiego oraz dwie pozycje z problematyki amerykańskiej: I. Diemientjewa — zarys poglądów historycznych wybitnego dziewnastowiecznego uczonego amerykańskiego Johna Fiskego i P. Umańskiego — niektóre problemy pierwszej rewolucji amerykańskiej w historiografii lat 1918—45⁴⁶.

⁴¹ Ju. M. Kritski, *Woprosy istorii russkoj obszczestwiennej mysli i riewolucyjonnogo dżiwienija w Rossii XVIII — naczała XX w. w żurnale „Głos minuwszego” w 1913—1923 gg.*, ib. 1972, s. 78—106.

⁴² Ib. s. 104 n.

⁴³ G. P. Machnowa, *K istorii żurnala „Krasnyj archiw”*, ib. 1973, s. 70—84.

⁴⁴ Ib. s. 74—7.

⁴⁵ L. I. Golman, *W. I. Lenin ob istoriczeskich sud'bach marksizma w XIX w.*, ib. 1970, s. 528—66; M. A. Barg, *Ob odnoj koncepciji proischożdienija swobodnogo křiistianstwa w sriednije wieka*, ib. 1971, s. 202—25; G. B. Kizielsztiejn, *B. N. Cziczerin o političeskoj mysli anticznosti*, ib. 1972, s. 204—11.

⁴⁶ Je. I. Spiwakowski, *Woprosy istorii Rumynii konca XIX — naczała XX w. w trudach W. I. Lenina*, ib. 1970, s. 499—527; W. S. Rykałow, *Francuzskaja istoriografija antigitlerowskoj koalicyi*, ib. 1971, s. 138—61; L. P. Łaptiewa, *Progrіessiwnoje naprawlenije russkoj doriewolucyjonnaj istoriografii gusitskiego dżiwienija*, ib. 1972, s. 182—203; I. P. Diemientjew, *Istoriczeskije wzglady Dżona Fiskego*, ib. 1971, s. 189—201; P. B. Umanski, *Problemy pierwoj amierikanskoj riewolucyi w burżuaznoj istoriografii SSZA (1918—1945 gg.)*, ib. 1972, s. 156—81.

Inną grupę tworzą artykuły polemiczne, skierowane przeciw zachodnioeuropejskim „falsyfikatorom historii”. Ukazały się tu dotąd dwie pozycje: O. Sołowjowa — krytyka zachodnioeuropejskiej historiografii interwencji Ententy w Rosji oraz G. Joffego o polemice badaczy radzieckich z zachodnimi na temat wybranych zagadnień Rewolucji Październikowej⁴⁷. Sołowjow stara się przedstawić zmiany w podejściu badaczy zachodnich wrogo nastawionych do ZSRR: podkreśla ich lepszą znajomość literatury radzieckiej, subtelniejsze ujęcie zagadnień. Szkic ten — naturalnie — jest tylko ogólną refleksją krytyczną, sam zresztą wymagałby pewnych uzupełnień i wyjaśnień⁴⁸. Joffe stara się zebrać w całość polemiczne wypowiedzi uczonych radzieckich, m.in. referuje główne założenia monografii Ju. Igrickiego⁴⁹, który zbija w niej dwie zasadnicze koncepcje „sowieciologiczne”: „nieprawidłowość” i „niedemokratyczność” Rewolucji Październikowej.

W każdym tomie rocznika — prócz pierwszego, leninowskiego z 1970 r. — znajduje się dział poświęcony historykom i ich pracom. Zamieszczono m.in. notki biograficzne: o orientaliście Aleksandrze Guberze, o badaczu historii nowożytnej Zachodu Piotrze Szcogolewie, o znawcy polityki zagranicznej Rosji Aleksandrze Popowie, o wybitnym uczonym ukraińskim Michale Maksymowiczu, o historykach rosyjskiej myśli społecznej: Andrzeju Szebuninie i Wasylu Czeszychinie-Wietrinskim, o mediewiście Pawle Winogradowie⁵⁰.

Można też tu znaleźć rozważania na temat t. I *Historii Rosji* Sergiusza Sołowjowa, o projektach usprawnienia i rozwoju przemysłu oraz handlu na Uralu i Syberii, opracowanych przez Wasyla Tatiszczewa, informację o losach *Historii rosyjskiej* Teodora Emina, analizę twórczości naukowej Eugeniusza Tarłého pod kątem stosowanej przezeń metody biograficznej, wreszcie rozprawkę o pracach historiograficznych Anny Ikonnikowej-Rodziewicz (z pochodzenia Polki)⁵¹.

Nader cenny jest dział publikacji, wprowadzony od tomu drugiego (rocznik 1971). Ukazują się w nim nie wydane dotąd dokumenty, wspomnienia, zapiski itp.,

⁴⁷ O. F. Sołowjow, *Sowriemionnaja burżuaznaja istoriografija zapada ob anti-sowietskoj intierwencyi Antanty w 1917—1920 gg.*, ib. 1971, s. 162—88; G. Z. Ioffe, *Niekotoryje woprosy kritiki burżuaznoj istoriografii Oktiabria w sowietskoj istoričeskoj literaturie*, ib. 1973, s. 55—69.

⁴⁸ Nieprecyzyjnie np. twierdzi Autor (Sołowjow, *Sowriemionnaja burżuaznaja istoriografija zapada*, s. 162), że na Zachodzie nie ma syntez interwencji, gdyż taką właśnie syntezą — co innego, iż nie najlepszą — jest praca J. Bradleya, *Allied Intervention in Russia* (New York 1968 oraz wyd. angielskie z tegoż roku). W kwestii udziału państw zachodnich w wojnie polsko-radzieckiej (ib. s. 185) Sołowjow nie dostrzega różnic w stanowisku Anglii, USA i Francji oraz za niepewną literaturą cytuje przesadne dane o pomocy Polsce (jest ogromna różnica między tym, co planowano skierować do Polski, co rzeczywiście wysłano i co faktycznie — i kiedy — do Polski dotarło).

⁴⁹ Ju. I. Igricki, *Mify burżuaznoj istoriografii i realnost' istorii sowriemionnaja amierikanskaja i anglijskaja istoriografija Wielikoj Oktiabr'skoj socyjalistycznej rewolucyj*, Moskwa 1974.

⁵⁰ G. I. Lewinson, *Osnownyje wiechi tworczeskogo puti A. A. Gubiera (1902—1971)*, „Istorija i istoriki” 1971, s. 226—36; A. I. Mołok, *Naucznyje trudy i pedagogičeskaja diejatel'nost' P. P. Szcogolewa (1903—1936)*, ib. s. 237—51; W. I. Mien-dielson, A. L. Popow — *istorik wniesznej politiki Rossii i międunarodnych otno-szenij*, ib. s. 252—73; L. A. Kowalenko, *Istoričeskie wzglady M. A. Maksimowicza (iz istorii formirowanija libieralnogo i diemokraticzeskogo tiecznij w ukraińskiej istoriografii 30—50 godow XIX w.)*, ib. 1972, s. 238—58; W. G. Sirotkin, A. N. Szebunin — *istorik obščestwiennoj mysli i wniesznej politiki Rossii pierwoj czetwierti XIX w.*, ib. 1973, s. 113—27; M. G. Wandałkowska, *W. Je. Czeszychin-Wietrinski — istorik russkoj obščestwiennoj mysli i oswoboditielnogo dwiženija*, ib. s. 161—88.

⁵¹ A. N. Camulati, *Pierwyj tom „Istorii Rossii s driewniejszych wriemion” S. M. Sołowjowa w ocenke sowriemiennikow*, ib. 1971, s. 274—92; A. I. Jucht, *Projekty W. N. Tatiszczewa 1721—1726 gg. o razwitii promyslnosti i torgowli na Urale i w Sibiri*, ib. s. 293—330 (jako załącznik jeden nigdzie nie publikowany pro-

zawsze poprzedzone wstępem wyjaśniającym. Opublikowano już m.in. fragmenty dziennika Michała Lemkego z czasów rewolucji 1905 r., teksty dwóch wykładów Mikołaja Pawłowa-Silwańskiego, znanych w historiografii rosyjskiej z krytyki ustroju samowładczego, rękopis dziejopisa Ryczkowa z XVIII w. o powstaniu Stefana Razina, tekst wystąpienia działacza radzieckiego Michała Olmińskiego 7 X 1920 przed Radą Piotrogrodzką, materiały zebrane przez Wasylę Tatiszczewą o sytuacji ekonomicznej Szwecji w pierwszej ćwierci XVIII w.⁵²

Równie cenny wydaje się dział bibliografii zaopatrzonej w krótkie noty biograficzne. Opublikowano bibliografię prac zmarłego przed kilku laty znakomitego znawcy zagadnień międzynarodowych Włodzimierza Chwostowa⁵³, wybitnego działacza społecznego i partyjnego, publicysty i historyka Iwana Skworcową-Stiepanową⁵⁴, badacza stosunków międzynarodowych XVII i XVIII w., antropologa i filozofa Borysa Porszniewa⁵⁵, wreszcie znawcy zagadnień zachodnioeuropejskich XVI—XVIII w. Wiktora Siemionowa⁵⁶. Tutaj też zaliczyć trzeba załącznik w formie bibliografii do artykułu N. Michajłowej o Olmińskim⁵⁷.

Czasopismo „Istorija i istoriki” w stosunkowo krótkim czasie jak na rocznik opublikowało wiele ciekawych materiałów. Dotyczy to przede wszystkim dziejów Rosji i ZSRR. Wydaje się, że profil czasopisma — przynajmniej w głównych zarysach — już się ukształtował. Widać obecnie, iż zrezygnowano prawie zupełnie z problematyki metodologicznej na rzecz „czystej” historiografii. Ciągłe nie jest wyjaśniony los działu historiografii dziejów powszechnych, w ostatnim tomie rocznika (za 1973 r.) np. nie ma w ogóle tego działu, a w tomach poprzednich, i objętością, i jakością opracowania ustępował on działowi historiografii dziejów ZSRR. Ze wszech miar cenne wydają się działy publikacji i bibliografii. W ostatnim tomie rocznika pojawiła się też pożyteczna nowość: wykaz prac kandydańskich i doktorskich o tematyce historiograficznej, broniących w latach 1964—73⁵⁸.

W obecnej postaci czasopismo — poza granicami ZSRR — trafia przede wszystkim do badaczy dziejów Rosji i Związku Radzieckiego oraz historiografów. Krąg osób zainteresowanych może wzrosnąć wraz ze wzbogaceniem treści następnych tomów i publikowaniem artykułów poświęconych także historii innych krajów.

jekt z lutego 1724 r., s. 325—30); Je. B. Bieszenkowski, *Istoriograficzeskaja sud'ba „Rossijskoj istorii”* F. A. Emina, ib. 1972, s. 272—89; W. W. Bażenow, *Biograficzeskij miedod w naucznom tworczestwie akademika Je. W. Tarle*, ib. s. 290—306; R. A. Kiriejewa, A. L. Ikonnikowa i jejo zapiski po istoriografii, ib. 1973, s. 189—213.

⁵² M. G. Wandałkowska, M. K. Lemke o sobytjach riewolucyj 1905—1907 gg., ib. 1971, s. 331—50 (tekst: 333—50); W. A. Murawjow, *Dwie lekcyje N. P. Pawłowa-Silwanskogo („Istorija i sowriemionnost’”*, „Riewolucyjca i russkaja istoriografija”), ib. 1972, s. 337—64 (tekst: 339—64); L. Z. Milgotina, *Trud P. I. Ryczkowa o wosstanii pod przedwoditelstwom Stiepana Razina*, ib. s. 365—400 (tekst: s. 372—93); Je. N. Gorodecki, *Iz istorii pierwych szagow diejatelnosti Komissii po istorii partii i Oktjabrskoj riewolucyj (Istpart)*, ib. 1973, s. 258—61 (tekst wystąpienia Olmińskiego: s. 259—61); A. I. Jucht, *Iz nasledija W. N. Tatiszczewa (Matieriaty ob ekonomiczieskom polożenii Szwiecyi w pierwoj czetwierti XVIII w.)*, ib. s. 298—321 (tekst: s. 303—19).

⁵³ Opublikowano dwie części bibliografii: 1) za lata 1926—65, ib. 1966, s. 360—74, 2) za lata 1965—73, ib. 1971, s. 377—86.

⁵⁴ Ib. s. 387—411 (na s. 407—11 obszerny spis literatury o Skworcowie-Stiepanowie).

⁵⁵ Bibliografię opublikowano w dwóch częściach: 1) za lata 1929—66, ib. 1966, s. 375—86, 2) za lata 1966—72, ib. 1972, s. 401—6.

⁵⁶ Ib. 1973, s. 322—36.

⁵⁷ N. M. Michajłowa, *M. S. Olmiński ob istocznikach po istorii Kommunističeskoj partii i Oktjabrskoj riewolucyj*, ib. 1972, s. 212—29, bibliografia: s. 229—37.

⁵⁸ G. A. Afanasjew, *Kandidatskije i doktorskije dissertacyj po istoriografii, zaszciszczennyje w 1964—1973 gg. (Bibliografija)*, ib. 1972, s. 354—65.